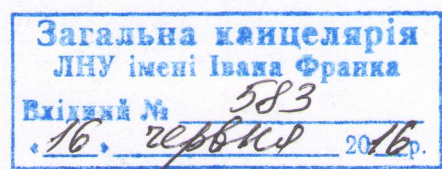

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційне дослідження
Шум'яцької Олександри Михайлівни
„Мовленнєвий жанр вибачення у сучасній німецькій мові”,
подане на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.04 – германські мови

Рецензоване дослідження виконане у рідній сучасних прагмалінгвістичних студій та теорії міжкультурної комунікації, лінгвокультурології, увагу сфокусовано на важливих питаннях в межах генології, згідно якої дослідниця виокремлює *вибачення* як мовленнєвий акт (далі МА) і окремий мовленнєвий жанр (далі МЖ). Проблема успішного міжособистісного спілкування здавна привертає увагу лінгвістів, які на відміну від психологів, соціологів, біхевеористів відштовхуються саме від процесу мовлення, прагматичних інтенцій комунікантів, розглядають процес передачі повідомлення як складний процес здійснення міжособистісної комунікації, яка має перлокутивний ефект та може завершуватися комунікативною вдачею чи комунікативною невдачею. Напрацювання психолінгвістики та соціолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації, лінгвокультурології дозволяють при цьому підняти дослідження на рівень міждисциплінарного підходу, залучити до досліджуваного матеріалу мовний досвід носіїв німецької мови.

Здійснення успішної міжкультурної комунікації залежить від цілої низки факторів, які в сукупності повертають дослідження до класичної парадигми П. Грайса, згідно якої процес комунікації ґрунтується на принципах кооперації. Дослідниця вдало використовує ці теоретичні надбання та розробляє лінгвопрагматичну модель МЖ *вибачення*. Безпосередню роль при цьому грає вибір комунікативних стратегій та тактик, вербальних та невербальних засобів його реалізації, слідування певному етнокультурному сценарію, притаманному конкретному культурному середовищу.

Рецензована робота поставила за **мету** здійснити комплексний аналіз лінгвопрагматичних засобів реалізації вибачення в сучасній німецькій мові. При цьому авторка прагне вивчити саме німецький стереотип поведінки у комунікативній ситуації здійснення МА вибачення.

Оскільки МЖ вибачення є засобом регулювання міжособистісних стосунків на різних рівнях, у тому числі на офіційному – важко переоцінити значення його системного дослідження. Очевидною є **актуальність цієї роботи**, яка ґрунтується на принципі антропоцентричності людського світогляду та звертається до концептуального доробку прагмалінгвістики, лінгвокультурології та теорії міжкультурної комунікації з метою кращого осягнення причин та способів реалізації МЖ вибачення у німецькій культурі.

Проблематика рецензованої дисертації відповідає профілю досліджень, які розробляє факультет іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка, зокрема, в межах наукової теми “Сучасні напрями формування структурно-семантичних і когнітивно-дискурсних парадигм германських, романських і класичних мов”, затвердженою Міністерством освіти і науки України (**№ державної реєстрації: 0114U004243**).

Наукова новизна цієї праці полягає в тому, що в ній **вперше** на матеріалі німецької мови розроблено комплексну лінгвопрагматичну модель МЖ вибачення та визначено його підтипи, комунікативні стратегії та тактики реалізації МЖ вибачення, змодельовано форми його лінійного розгортання, встановлено вербальні та невербальні засоби його реалізації.

Теоретичне значення роботи визначається з’ясуванням лінгвопрагматичного статусу *вибачення* як МА та МЖ та встановленням критеріїв його відмежування від споріднених МА (наприклад, виправдання тощо). Висвітлення типологічних ознак МЖ вибачення в німецькій мові та особливостей його функціонування є внеском до теорії мовленнєвих актів, прагмалінгвістики, генології та лінгвокультурології.

Практична цінність дослідження спрямована, з одного боку, на підвищення рівня викладання німецької мови, укладання матеріалів до таких курсів, як, наприклад, лекцій з курсу «Лексикологія» та спецкурсів «Прагмалінгвістика», «Основи теорії комунікації», «Культура мовлення», «Соціолінгвістика», з іншого боку, зумовлена необхідністю формування в студентів навичок міжкультурної комунікації, подальшого дослідження цього МЖ в працях аспірантів та магістрантів.

Робота ґрунтується на солідному теоретичному доробку як вітчизняних так і зарубіжних вчених, відзначається вмінням авторки логічно та аргументовано викладати свою точку зору, критично ставитися до узагальнюваного теоретичного матеріалу.

Структура роботи чітко підпорядкована поставленим авторкою завданням, концептуальний апарат роботи розроблено з урахуванням сучасних надбань у залучених напрямках лінгвістичних досліджень, методологічний апарат роботи відзначається комплексним підходом до реалізації поставлених в роботі завдань та усвідомленням необхідності розробки цілісної моделі дослідження МЖ вибачення в німецькій мові.

Теоретико-методична база дослідження визначається використанням з-поміж основних методів: *логіко-семантичного аналізу* для виявлення формальних, семантичних та функціональних характеристик вибачення; *описового методу* – для характеристики типових мовних засобів реалізації вибачення; *зіставного аналізу* – для порівняння вибачення зі спорідненими МА; *прагмасемантичного методу* – для виявлення комунікативних стратегій і тактик реалізації вибачення; *транзакційного методу, структурного методу*, у межах якого застосовано *трансформаційний аналіз* для дослідження синтаксичної структури вибачення, *аналіз за безпосередніми складниками* – для дослідження вибачення на морфологічному рівні, *компонентний аналіз* – для встановлення структури значення вибачення; *контекстуальний аналіз* – для дослідження мовних та позамовних чинників, які впливають на реалізацію вибачення; використано

також *інтент-аналіз* – для виявлення непрямого вибачення; *метод кількісних підрахунків*; *методику анкетування* тощо. Достатній обсяг опрацьованого теоретичного та емпіричного матеріалу забезпечують **достовірність та об'єктивність** отриманих результатів.

Робота написана гарною українською мовою, є в цілому стилістично та технічно належно оформленою. Список літератури до роботи вказує на уважне осмислення не тільки вітчизняного наукового досвіду, але і чудового володіння теоретичним матеріалом, висвітленим іноземними мовами.

Матеріал дослідження складають 1690 висловлень вибачення, відібраних (методом суцільного добору) із текстів німецькомовної художньої літератури ХХ–ХХІ століття (загальним обсягом 19070 сторінок) та сценаріїв до німецьких художніх кінофільмів (загальним обсягом 1446 сторінок). Додатково опрацьовано відеоматеріали десяти німецьких художніх фільмів із метою виявлення невербальних засобів реалізації вибачення у німецькій лінгвокультурі (загальною тривалістю 20 год. 17 хв.) та проведено анкетування носіїв німецької мови.

Дисертаційне дослідження (обсягом у 212 сторінок, з яких 185 сторінок – основний текст) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (273 позиції) та шести додатків.

Вступ до роботи містить обґрунтування актуальності теми, її наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, визначення мети, об'єкта та предмета дослідження, окреслення матеріалу дослідження та методологічної бази тощо.

Перший розділ роботи ***“Теоретико-методологічні передумови дослідження мовленнєвого жанру вибачення у німецькій мові”*** присвячено викладенню теоретичних засад роботи, потрактуванню МЖ вибачення, зокрема визначенню соціально-психологічних, аксіологічних, етичних засад його реалізації. Подано методологічні принципи вивчення

вибачення у німецькій мові, розкрито значення реалізації культурного сценарію вибачення, в якому значну роль відведено принципу антропоцентризму, висвітлюваного ще в працях В. фон Гумбольта та Е. Бенвеніста. Авторка вказує на необхідність розрізнення *емотивного вибачення* як спонування адресата до дії та *емоційного вибачення* як намагання передати свій психологічний стан провини та жалю за скоєну малефактивну дію, розкриває природу вибачення, тісно пов'язаного з категорією ввічливості та регламентацією міжособистісної взаємодії в межах стереотипів етикету, притаманного певній соціально-культурній спільноті. Накреслено також співвідношення МЖ вибачення як МА до таких різновидів МА як: бегабітиви, експресиви, перформативи та директиви, уточнено його лінгвістичний статус.

Другий розділ *“Прагматичний аналіз вибачення у німецькій мові”* містить дослідження МЖ вибачення в межах теорії мовленнєвих актів та генології. Вибачення визначено як експресивний МА, за допомогою якого мовець, як правило, прагне досягти визначеного перлокутивного ефекту та виправити ситуацію. Дослідниця аргументовано вибудовує лінгвопрагматичну модель МЖ вибачення з усіма його структурними елементами та відмежовує його від споріднених МА. В межах експресивів, репрезентативів, директивів та комісивів визначено базові комунікативні стратегії МЖ вибачення, а саме: аргументативну (найбільш кількісно представлену, 38% проаналізованого матеріалу), спонукальну, зобов'язальну та етикетну. Вказано, що вибачення може призвести до позитивної, нейтральної чи негативної реакції та реалізовуватися експліцитно та імпліцитно. Встановлено причини вибачення, згідно яких виокремлено емоційне, етикетне (схарактеризовано основні максими вибачення) та офіційне вибачення. За темпоральним відношенням визначено ретроспективне, проспективне та синхронне вибачення. Подано також дані соціолінгвістичного експерименту, який допоміг встановити

особливості реалізації МЖ вибачення в німецькомовному культурному соціумі.

Третій розділ “*Засоби реалізації вибачення у німецькій мові*” охоплює палітру вербальних та невербальних засобів (паралінгвальних, кінесичних, проксемічних, такесичних тощо) вираження вибачення у німецькій мові, реалізацію МЖ вибачення досліджено на різних мовних рівнях: синтаксичному, морфологічному, лексичному. Здійснено аналіз прямого та непрямого вибачення та його основних форм.

Роботу завершують висновки, що в узагальненій формі подають підсумки здійсненого автором дослідження.

До основних **здобутків** авторки належать:

1) розробка цілісної прагмалінгвістичної моделі МЖ вибачення за чіткими параметрами з урахуванням надбань соціолінгвістики, психолінгвістики, лінгвокультурології, аксіологічного вектору досліджуваного мовного явища;

2) розробка та уточнення концептуального апарату дослідження, згідно якого *вибачення* розглядається як мовленнєвий акт та мовленнєвий жанр, вибудовується ієрархія взаємовідношень у термінологічному апараті дослідження;

3) здійснення соціолінгвістичного аналізу, зокрема застосування методики анкетування з метою залучення даних опитування респондентів-носіїв мови до створення суцільної картини функціонування вибачення у німецькомовному культурному середовищі;

4) встановлення лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на реалізацію *вибачення* у конкретній комунікативній ситуації;

5) врахування перлокутивного ефекту *вибачення*, а відтак дослідження ролі адреса та адресанта у кожному типі комунікативної ситуації вибачення, емотивного чи емпатичного, визначення типових ознак офіційного вибачення;

б) з'ясування взаємозалежності між інтенцією мовця, відповідною формою реалізації *вибачення*, та реакцією адресата, яка піддається прогнозуванню у визначених типах мікро- та макроконтекстів.

Високо оцінюючи загалом рецензоване дисертаційне дослідження, хотілося б також окреслити деякі дискусійні моменти та висловити певні побажання:

1) На с. 82-85 дисертації авторка подає свої міркування щодо стратегій вибачення, комунікативної мети вибачення, розмірковує над образом автора у МЖ вибачення, утім, хотілося б більш чіткого формулювання того, яким чином ці поняття пов'язані з конкретним типом тексту, адже досліджуються тексти художньої літератури ХХ-ХХІ ст. та сценарії до німецьких художніх кінофільмів. Серед наведених прикладів по тексту роботи присутні переважно ввічливі структури, притаманні стандартному стилю німецької мови (Hochdeutsch). Цікаво було б дізнатися, що відбувається у розмовній мові, жаргоні чи сленгу, тобто у нон-стандартній німецькій мові, чи враховувався критерій соціолінгвістичної варіативності німецької мови під час опрацювання емпіричного матеріалу, як саме визначався вплив жанрової належності тексту, з якого взято приклади (наприклад, на с. 106 наведено офіційний лист вибачення, інші приклади взяті з художніх текстів різних жанрів тощо) на прагмалінгвістичну та функціонально-семантичну модель реалізації вибачення.

2) Просодичні засоби, характерні для реалізації вибачення вивчаються за художніми кінофільмами, сценаріями, утім в такому типі тексту (мовлення) присутня гра акторів (наприклад, описана ситуація на с. 169-170, де вказано на винуватий вид обличчя (актора!)), тобто всі ситуації є відтвореними та змодельованими, створюється картина того, яким *має бути* вибачення на думку автора сценарію, режисера, а не те, яким *воно є насправді* у конкретній

комунікативній ситуації, тож чи не слід зробити на це поправку, підводячи підсумки такого дослідження.

3) На схвалення заслуговує розміщення анкети, використаної під час соціолінгвістичного експерименту у Додатках (с. 217-218) та висвітлення результатів анкетування у тексті роботи (с. 122-125). Слід було б детальніше подати соціодемографічну характеристику складу респондентів під час здійснення анкетування, оскільки важливе значення відіграє, наприклад, гендерний показник.

4) Мають місце певні технічні огріхи та структурні недоліки, так: у другому розділі (с. 53-59) повторюється трохи циклічно матеріал поданий у першому розділі, наприклад, ритуальна, експресивна характеристика вибачення (с. 55, а також с. 33, 35, 42, 44 тощо), концепції Дж. Остіна, Дж. Серля та інших дослідників, с. 53-59; на с. 14 перераховано лінгвістів, які безпосередньо або ж опосередковано досліджували вибачення, але не наводяться посилання на їх роботи («У психології емоції досліджують В. К. Вілюнас, Б. Додонов, К. Ізард, Я. Рейковський, П. Симонов, Л. Софіна та інші науковці. У межах філософії дослідженням емоцій займалися Арістотель, Р. Декарт, І. Кант, Платон, Б. Спіноза. У лінгвістиці аналізом емоцій зацікавилися Н. Аблецова, Л. Бабенко, М. Гамзюк, Н. Волкова, Н. Корольова, Т. Москвіна, О. М'ягкова, Н. Синтоцька, В. Шаховський, П. М. Якобсон та інші мовознавці...»); стилістично не дуже вдалими, видаються висловлювання на кшталт: «...сьогодні у лінгвістиці популярні дослідження мовленнєвих жанрів...» с. 70, «Головним критерієм розмежування цих трьох підтипів емпатичного вибачення вважаємо *напря́м зацікавлення / необхідності вибачення.*» с. 91-92, «*Цікавим є вживання дієслова...*» с. 137 тощо.

Висловленні зауваження та дискусійні моменти не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження

О. М. Шум'яцької, яке є оригінальним, самостійним, ґрунтовним та логічно підпорядкованим поставленій у роботі меті.

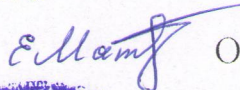
Результати дослідження мають вагомe теоретико-практичне значення, є внеском у розвиток праґмалінгвістики, генології, теорії міжкультурної комунікації, лінгвокультурології та теорії мовленнєвих актів. Опубліковані праці (20 одноосібних праць, з них 7 статей у фахових наукових виданнях України (затверджених ДАК України), 1 стаття у закордонному фаховому виданні та 12 тез доповідей на наукових конференціях (з них – 10 міжнародних), автореферат повністю відбивають зміст дисертації О. М. Шум'яцької.

Дисертаційна робота О. М. Шум'яцької „Мовленнєвий жанр вибачення у сучасній німецькій мові” є цілісним та завершеним лінгвістичним дослідженням, яке формально і змістовно **відповідає** вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 № 567, які висуваються до кандидатських дисертацій філологічного профілю, а його авторка Олександра Михайлівна Шум'яцька **заслуговує** на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики
перекладу з німецької мови

Інституту філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

 О. В. Материнська

